

ГТАХР 39.19, 87.01

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОРТАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ, ФУНКЦИЯСЫ ЖӘНЕ ЗАҢДЫЛЫҚТАРЫ

Д.М. Боранкулова¹, А.С. Мурзинова²

¹география ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы,

²жаратылыстану ғылымдарының магистрі, оқытушы,

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,

e-mail: dinaborankulova@mail.ru

²Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Географиялық орта қазіргі географияның басты ұғымдарының бірі және бұл ұғымды түсіндіру өте күрделі. Географиялық орта – кеңістік пен уақытта дамидын ашық динамикалық жүйе. Ол географиялық қабық эволюциясының нәтижесінде пайда болған және оны құрайтын негізгі құрамбөліктер тек кеңістіктен ғана емес, сонымен қатар өзара байланысты және тәуелді табиғат кешендері немесе элементтерден қалыптасқан. Географиялық ортаның әрбір элементі өзіне тән заңдылықтар негізінде қалыптасады және дамиды.

Географиялық орта – қоғам дамуының материалдық базасы. Қоғам дамыған сайын оның материалдық қажеттерін қамтамасыз ететін табиғат ортасы да кеңейе береді және функционалдық әртүрлілігі адамның, қоғамның өмір сүру сферасының арнайы нысандары болып табылады.

Түйін сөздер: орта, географиялық орта, географиялық заңдылықтар, динамикалық жүйе, географиялық қабық, кеңістік жүйе

Адамзат өзіне қажетті материалдық мүмкіндіктері мен қажеттіліктердің барлығын табиғаттан алады және өзара тығыз байланыс орнатқан. Нәтижесінде табиғат ерекшеліктерін өзгертіп өзіне тән «орта» қалыптастырады. «Орта» - адам мен табиғат байланысының теориялық және практикалық маңызды түсініктерінің бірі [1; 101]. Сондықтан да қоғам мен табиғаттың өзара қарым-қатынасы барысында «табиғи орта», «географиялық орта», «қоршаған орта», «техногенді орта» ұғымдары қолданылады [2; 463]. Ең маңыздысы, күрделісі және пікірталас тудыратыны «географиялық орта» ұғымы [3; 50].

Зерттеу материалдары авторлардың ғылыми ізденісі нәтижесінде тақырыпқа орай жинақталған мәліметтері мен ғылыми әдебиеттер, басылымдар қорындағы деректерді талдауы негіз болды. «Географиялық орта» ұғымы Э.Реклю, Л.И. Мечников, Г.В. Плеханов, А.А. Григорьев, С.В. Калесник, Л.Ф. Ильичев, Ю.К. Плетников, Д.И. Чесноков, В.А. Анучин еңбектерінде қарастырылған. Бұл мәселемен қазіргі уақытта Н.Ф. Реймерс, В.Б. Сочава, В.М. Котляков, Н.К. Мукитанов, Д.Ж. Маркович, Б.Г. Розанов, В.Р. Аронов, Б.Б. Родоман, Д.Ю. Федюнина, В.Н. Федорко және т.б. ғалымдар айналысады. Мақалада осы ғалымдардың ғылыми еңбектері кеңінен пайдаланылды және сипаттама жасау, салыстыру, қажетті мәліметтерді саралау, жүйелі талдау, картографиялық, зерттелу тақырыбына байланысты әр түрлі ғылыми пікірлерді қорыту әдістері қолданылады.

«Географиялық орта» қазіргі географияның басты түсінігі болса да, ол туралы бірыңғай көзқарас қалыптаспаған. Алғашқы кезде, географиялық ортаны табиғат құраушы ретінде қарастыру – XIX-XX ғасырлардағы Француз географиясынан байқалады. Орта «жер бірлігі» идеясына сүйенетін географиялық принциптердің бірі. XIX ғасырдың соңында Э.Реклю [4; 334] және Л.И. Мечников бұл түсінікті ғылымға енгізіп, қоғам мен табиғат арасындағы қатынасты сипаттайтын «*элементартік катеория*» ретінде қарастырады. Бұл көзқарас әрдайым пікірталас тудырып отырды.

Қоғам мен табиғат арасындағы қатынасты зерттеуде «географиялық ортаны» категория ретінде Г.В.Плеханов енгізді. Географиялық орта ұғымының мазмұнын анықтаумен емес, оның қоғам дамуындағы әрекетін қарастырды. Г.В.Плеханов географиялық орта өндірістік күштердің ерекшелігіне әсер етуі мүмкіндігін атап, адамзат қоғамының дамуындағы сыртқы табиғаттың рөлінің маңыздылығын зерттеді. Сондықтан да географиялық орта қоғамдық даму факторы бола алмайды.

Ғылыми әдебиеттерде адамзат қоғамының дамуымен және өмір сүру үшін қажетті жағдайды қалыптастыратын «табиғат құбылыстары мен процестердің» жиынтығы деп аталатын «географиялық орта» ұғымы енгізілді. Географиялық ортаны жер бетінің барлық табиғатын емес, тек қоғам өмірімен тығыз байланысты бөлігі ретінде қарастырады [5; 382].

Адамзатты географиялық қабықтың құрамдас бөлігі ретінде зерттеумен А.А.Григорьев айналысты. С.В.Калесниктің адамды геожүйе құрамына енгізу заңдылығынан бас тартуының себебі:

адам табиғатпен байланыста бағындырушы рөлін атқарады [6; 203]. Әрине, бұл бір жақты көзқарас және оған қатысты пікірталастар тығырыққа тірелді. Географиялық орта – тіршіліктің қайнар көзі және экономикалық жүйенің негізі [7; 25]. Философиялық бағыттағы көзқарастардың бірі Л.Ф. Ильичев «географиялық ортаны табиғи категория ретінде қарастыруға болмайды» - деді. Бұл көзқарасты дамытқан Ф.В.Константинов басқа да көптеген ғалымдардың «географиялық орта – табиғи категория емес» деген түсініктен бас тартқандарын айтты. Д.И.Чесноков географиялық орта ретінде толығымен табиғатты емес табиғаттың қоғаммен байланысты бөлігін түсінеді. Географиялық орта - бұл табиғи күштер мен қоғам дамуының жемісі. Бұл географиялық орта қоғамдық күш деген мағанада емес. Географиялық ортаның негізі табиғи, бірақ оған әлеуметтік факторлар қосылады [1;101].

В.А.Шальнев «географиялық орта» түсінігіне неғұрлым дәл анықтама берді және «географиялық орта – күн жүйесі мен жер планетасының материалдық әлемінің бір бөлігі, жеке сфералары және аумақтардың бірегей бірлігі» деп түсіндіреді [8;110]. Ю.К.Плетников «географиялық орта» ұғымын қоғамдық және табиғи заңдылықтардың әрекеттесуі арқылы көрініс табады деп есептеген. Географиялық ортаның табиғи элементі – табиғи құбылыс және адамның іс-әрекеті арқылы әлеуметтік құбылыс болып табылады. В.А.Анучин «географиялық орта» қоғам мен табиғаттың географиялық қабық шегіндегі өзара әрекеттесетін табиғи ортаның бөлігі ретінде қарастырды [1;102].

Географиялық орта – қоғамды қоршап тұрған табиғи жағдай; әлеуметтік өндірістің нақты табиғи кезеңінде табиғаттың қоғаммен өзара ықпалдастықта болатын бір бөлігі. Географиялық орта қоғам дамуының тұрақты және қажетті шарттарының бірі, ол еңбек бөлінісіне және шаруашылық тармақтарының орналасуына белсенді әсер етеді. Өз кезегінде қоғам да географиялық ортаға ықпал жасайды. Қоғам дамыған сайын географиялық ортаның шеңбері өзгеріп, ұлғая береді. Географиялық ортаның қоғам дамуындағы рөлі жөніндегі мәселе зерттеушілер назарын ежелден-ақ аударып келеді. Қазіргі кезде табиғат пен қоғам арасындағы өзара қарым-қатынастар біртұтас жүйе аумағындағы қарым-қатынас ретінде қарастырылады.

Географиялық орта – қоғам дамуының материалдық қайнар көзі. Адамзат қоғамы табиғатты өзгертетін сыртқы фактор бола тұра, осы өзгерістер жүретін географиялық ортаның айрықша құрамбөлігі болып есептеледі. Сондықтан географиялық ортаның қоғамдық және табиғи элементтерінің қарама-қайшылықтары қоғамдық өндірісті дамытушы фактор ретінде айқындалады. Адамзат тіршілігін табиғат пен қоғамның ұдайы өзара әрекеттесуі ретінде бағалауға болады. Адамзат өз әрекеті нәтижесінде табиғи ортаға тән емес жаңа элементтерді географиялық ортаның құрамына енгізеді. Қоғамның табиғи ортаға әсері қарқындаған сайын географиялық ортаның біртұтастығы да арта түседі.

Географиялық ортаның көрінісі ретінде «ақпараттық орта» түсінігін М.А.Смирнов енгізген. Географтың пікірі бойынша ақпараттың маңызы оның ұйымдастырушылық аспектісінде бекітіледі, қоғам дамуына белсенді қатысушы ресурс ретінде жеке топтар мен басқа да факторлар әсері қоғам мен өндіргіш күштердің аумақтық дифференциациясына әсер етуші күштердің бірлігіне алып келеді [9; 19]. В.С.Преображенский географиялық қабық құрылымын география ғылымдарына ортақ зерттеу нысаны ретінде күрделі, ашық, құрамына атмосфера, литосфера, гидросфера, педосфера және биотаны құрайтын гетерогенді динамикалық жүйе болып табылады. Сонымен қатар «географиялық қабық бұл табиғат пен қоғамның күрделі бірлігі... географиялық қабық және оны құраушы геожүйелер мен жеке сфералар (атмосфера, гидросфера, биосфера, педосфера, социосфера) қазіргі, өткен және болашақтағы зерттеу пәнін құрайды» деп дәлелдеген. Н.Ф.Реймерс адамды қоршаған ортаны бір-бірімен байланысты төрт құрамбөліктің үздіксіз байланысы ретінде қарастыруды ұсынған: а) жеке табиғи орта, б) «екінші табиғат – агротехникалық орта әсерінен қалыптасқан, в) «үшінші табиғат» – жасанды орта және г) әлеуметтік орта [10; 205]. Б.Г.Розанов қоршаған орта туралы негізгі түсініктер, оның физикалық және әлеуметтік құрамбөліктерін, адамның қоршаған ортаға әсер ету мәселелері, оның ішінде ортаның адамға әсер етуін қарастырады [11; 372].

Географиялық орта – саяси-әлеуметтік немесе этникалық жаралымдарға ие болатын аумақтан тұратын кешенді құрайды. Аумақ өзара күрделі байланыста әрекет ететін табиғат құрам бөліктерден құралады: географиялық жағдай, жер беті бедері, топырақ жамылғысы, жер қойнауы, климат (күн энергиясы, ауа температурасының өзгеруі, атмосфералық жауын-шашынның мөлшері, ауаның ылғалдылығы, бұлттылық дәрежесі, топырақтың мәңгілік тоңдалуы, желдің бағыты мен жылдамдылығы), су ресурстары, өсімдік жамылғысы және жануарлар әлемі. Сонымен географиялық

орта бұл жергілікті жердің орналасуы, оның беткі қабаты, жер қойнауы, топырақ жамылғысы, су ресурстары, климаты сондай-ақ белгілі бір аумақта ғана таралған өсімдік жамылғысы мен жануарлар дүниесі. Олар адамзат қоғамының белгілі бір бөлігінде өмір сүреді, дамиды және қызмет атқарады. Мысалы, жер беті бедерінің географиялық ортада және адамның шаруашылық әрекетінде атқаратын функциялары: биік таулар ең алдымен абиотикалық ортаны, кейінен биотикалық құрамбөлікті ұйымдастырады; таулар климаттық, биогеографиялық және миграциялық кедергілерді қалыптастырады; таулы аймақтардағы пайдалы қазбалар жергілікті тау-кен аудандарын қалыптастыруға жергілікті тұрғындарды тартады; таулы беткейлердегі қар жамылғысын адамдар сауықтыру мақсатында пайдаланады; шөгінді тау жыныстарынан, құнарлы топырақтан, су ресурстарынан, шөпті өсімдік жамылғысынан, яғни географиялық қабық элементтерімен күрделенілген жазықты және аласа таулы жер бедері халықтың жоғары деңгейде қоныстануына ықпал етеді.

Географиялық ортаға және адамның шаруашылық әрекетінде атмосфераның атқаратын функциялары: атмосфера құрамбөлік ретінде географиялық орта құрамының, физикалық-химиялық қасиеттерінің, динамикасының, климатының қалыптасуына қатысады, атмосфера жарықтың, жылудың, ылғалдың, қысымның таралуына ықпал етеді және басқа факторлармен бірге климаттық зоналарды, аудандарды, облыстарды, микроклиматтың қалыптасуын қамтамасыз етеді; жауын-шашын режимі топырақ ылғалдану дәрежесіне, өзеннің шығынына, гидрографиялық желіні қоректенуіне, жерді пайдалану үшін түрлі жағдайлар жасауға әсер етеді; метеорологиялық құбылыстар реттеуші және қиратушы рөлін атқарады.

Географиялық ортаға және адамның шаруашылық әрекетінде судың атқаратын функциялары: табиғатта судың әр түрлі агрегаттық күйде кездесуі географиялық ортаға жаңа және ерекше қасиеттер береді; су – географиялық ортаның барлық құрамбөліктерін байланыстыратын динамикалық компонент. Табиғаттағы су айналымы географиялық ортаның қызметі, динамикасы және оның бар болуы үшін өте маңызды; су тіршілік иелері, адамдар және олардың әрекеті үшін маңызы бар үлкен кеңістік қалыптастырады; теңіздер мен мұхиттарда минералды және отын ресурстары таралған, толқындар, теңіз ағыстары, толқындардың энергетикалық әлеуеті бар және теңіз жолдарының қолжетімділігін қамтамасыз етеді.

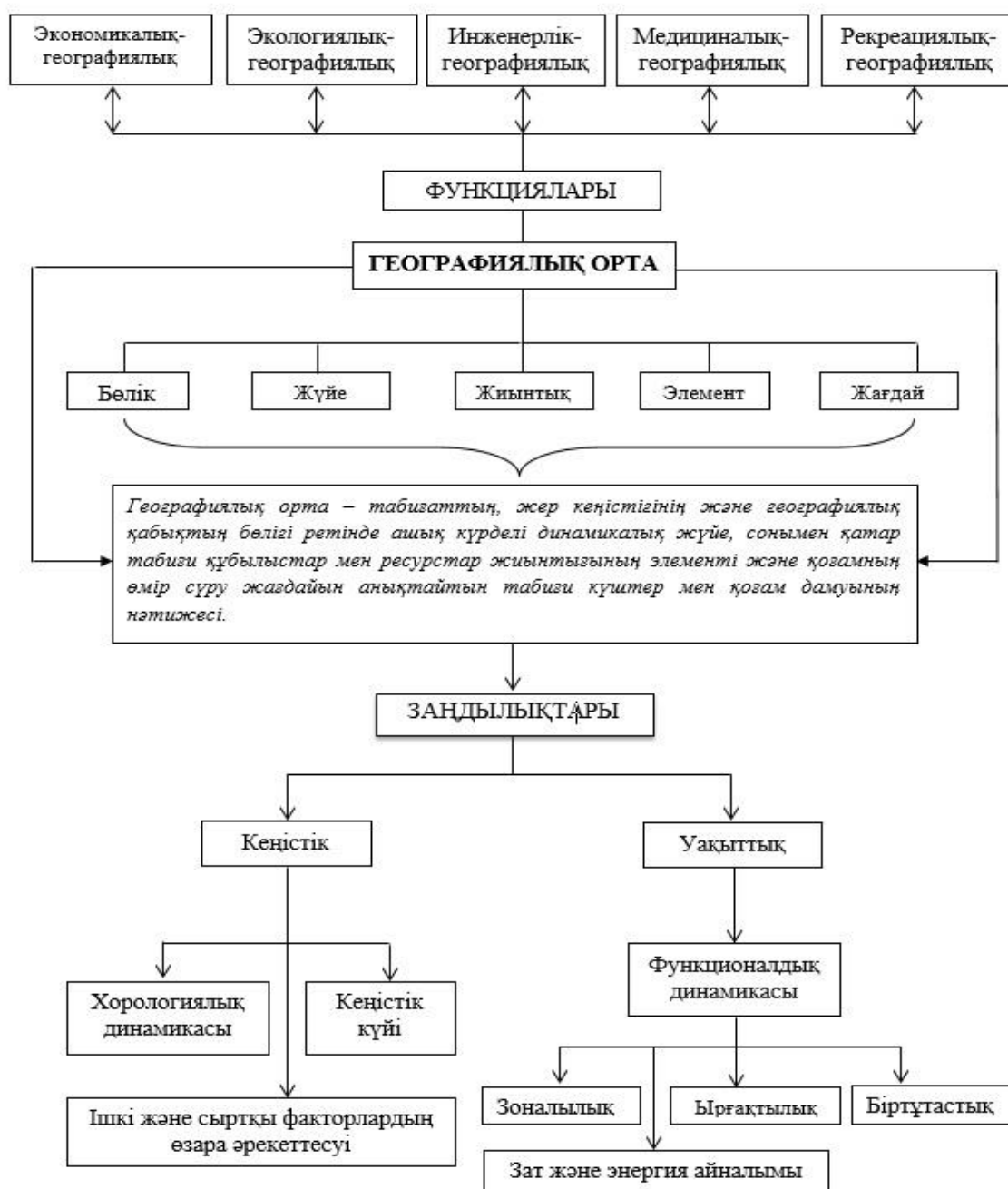
Географиялық ортаға және адамның шаруашылық әрекетінде топырақ жамылғысының атқаратын функциялары: топырақтың құнарлылығы ауылшаруашылық және орман биомасса өндірісін қамтамасыз етеді; топырақ жер бетінен жер қойнауынан (немесе керісінше) энергия өткізгіштік қызметін атқарады; педосфераның экологиялық функцияларын жүзеге асыруда топырақ – «зертхана» болып табылады; кеңістік пен уақытта топырақтың алуан түрлілігі қоршаған орта факторларынан топырақ түзілу процесінің (үдерісінде) өзгеруімен көрініс береді. Географиялық орта және оның жекелеген бөліктері мен элементтердің аумақтық жіктелуі (дифференциация) немесе бірігуі (интеграция) процестері тән күрделі *кеңістік жүйесі* болып табылады.

Географиялық орта адамзат қоғамының дамуына маңызды әсер етеді. Адамзат тарихы – оның табиғатпен, географиялық ортамен өзара әрекеттесу тарихы. Географиялық ортада тарихи жағдай қалыптасады және қоғам дамуымен кеңейеді. Қазіргі таңда географиялық ортаның шекарасы географиялық қабық көлеміне дейін кеңейген. Алайда адамзат бұл шектен де шығып кеткен. Географиялық орта шекарасының өзгеруі және адамзат іс-әрекетімен байланысы, оның географиялық қабықпен, ландшафтық сферасымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, қоғам дамуының маңызды, бірақ анықтаушы факторы болып табылмайды. Қоғамның дамуы табиғатқа тәуелділігін арттырады [12; 334].

Адамзат әрқашан да географиялық ортада өмір сүретіндіктен, олар өзара әрекеттеседі. Табиғат пен қоғамның диалектикасына екі бағыттағы сипат тән. Яғни, өзара әрекеттесудің екі бағыты айқын: табиғаттың адамзатқа және адамзаттың табиғатқа үздіксіз және үнемі әсер етуі. Ортаның адамға әсері туралы көптеген теориялар бар, олар: географиялық нигилизм, попперизм теориясы, географиялық пробабиллизм, инвайронментализм, инвайронментальді консервационизм, тарихи материализм, географиялық детерминизм, географиялық материализм [13; 74]. Географиялық орта құрамбөліктері табиғи жағдайда баяу өзгеріске түседі. Оларға адамзат әрекет еткен жағдайда өзгеріске жылдам түседі. Бұл өзгерістер ауқымы артып, адамзат қоғамының өзіне кері әсер етуі мүмкін. Табиғи ортадағы өзгеріс, тіршілік ортасының ауысуына алып келеді. Табиғи немесе әлеуметтік-антропогендік сипаттағы құрамбөліктер қауіптілік көзі болып табылады. Қауіптілік көзі адамзат емес, себебі ол биологиялық түр. Ал оның өндірістік, яғни, социосферасы (саяси, экономикалық

жүйесі, мәдениеті және т.б.) мен техносферасы [14; 21]. Географиялық ортаға адамзаттың тигізетін әсерін азайту және белгіленген деңгейге жету үшін жеке және қоғамдық құндылықтарды өзгертуі қажет.

Географиялық орта – табиғи ресурстардың және қоғам дамуының материалдық базасы немесе қайнар көзі. Яғни, табиғаттың қоғам өміріне әрекет ететін құбылыстары мен процестерін де қамтиды. Қоғам мен оның шаруашылығының дамуына әсер етеді. Сондықтан да географиялық орта қоғам дамуында маңызды және оның шекарасы адам қоғамының дамуымен бірге өзгеріп отырады. Қоғам дамыған сайын оның материалдық қажеттерін қамтамасыз ететін табиғат ортасы да кеңейе береді (сурет 1).



Сурет 1 - Географиялық ортаның құрылымы, функциясы және заңдылықтарының сызбасы (авторлық құрастыру)

Географиялық ортаның жекелеген функционалдық әр түрлі кешені, адам мен қоғам өмір ортасының өзара әрекеттесу көзқарасы тұрғысынан арнаулы колданбалы бағалаудың нысаны болып

табылады. Сондықтан географиялық ортаның функционалдық модификациясы (экономикалық, экологиялық, инженерлік, медициналық, рекреациялық) табиғи-аумақтық факторлардың дамуы мен әлеуметтік іс-әрекет сферасының кеңістік ұйымдасуымен анықталынады, олар: экономикалық-географиялық (өнеркәсіпте қолданатын географиялық ортаның ресурстық әлеуеті); экологиялық-географиялық (адам өмірі мен оның таралуының табиғи жағдайы); инженерлік-географиялық (өнеркәсіптік, құрылыстық әрекетінің жүзеге асуының ландшафтық жағдайы); медициналық-географиялық (халықтың денсаулығы мен сырқаттануының табиғи-әлеуметтік факторы); рекреациялық-географиялық (қоғамның рекреациялық қажеттілігін қанағаттандыратын ресурстары және ландшафтық жағдайы) [15; 243].

Географиялық орта құраушы құрамбөліктер өздеріне тән заңдылықтар негізінде қалыптасады және дамиды. Өйткені, олар бір-бірімен өзара байланысты және тәуелді. Олардың даму заңдылықтарын білудің ғылыми-қолданбалы маңызы зор. Географиялық ортаны дамуы оның генезисі, механизмі мен заңдылықтары, сондай-ақ өзара әрекеттесуші құрам бөліктері ретінде ерекшеленетін біршама ірі *табиғи жаралым* болып табылады. Ол кеңістік және уақыт бойынша дамитын ашық динамикалық жүйе және оны құраушы географиялық компоненттері кеңістікте ғана емес, сонымен қатар уақыт аралығы бойынша өзара байланысты кешендерден немесе элементтерден құралады. Әр элементтердің дамуы арнайы заңдылықтармен анықталады. Мысалы, жер қыртысы құрылымы дамуының географиялық заңдылықтарына Жер қыртысы қабаттарының орналасуы, литосфералық тақталардың үнемі қозғалыста болуы, гипсометриялық тепе-теңдіктің өзгеруі, құрлықтар мен мұхиттар аумақтарының ара-қатынасының сақталуы, құрлықтардың қайта бірігу мүмкіндігі туралы заңдылықтары тән.

Географиялық орта - табиғи және әлеуметтік элементтерді қамтитын күрделі ұғым және география ғылымының негізгі нысаны. Географиялық орта түсінігі табиғаттың қоғам өміріне әсер ететін құбылыстары мен процестерін қамтиды. Қоғам дамыған сайын оның материалдық қажеттіліктерін қамтамасыз ететін табиғат ортасы да кеңейе береді. Географиялық қабықтың географиялық ортаға еңбейтін бөліктері де ондағы табиғат жағдайларының қалыптасуына әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, географиялық қабық тұтасымен географиялық орта болып табылады.

Жалпы байланыс ұстанымына бағынатын, өзара тәуелділікпен даму, өзінің қызмет етуі нәтижесінде үнемі өзгертін және тұрақтылық, өздігінен реттелуі, гетерохрондық, мұралық, инерциялық, транзитивтілік, лабильділік (дыбыстық) сияқты бірқатар ерекше қасиеттерге ие географиялық қабық және географиялық орта күрделі динамикалық геожүйе болып табылады. Географиялық орта - адамның өркениетті даму үдерісінде айтарлықтай өзгерген географиялық қабықтың бөлігі. Себебі, барлық жер сферасы антропогендік әсерлерге және географиялық кеңістіктің біршама өзгерістерге ұшырауына алып келеді.

Қорыта келгенде, адамзат пен табиғаттың өзара әрекеттесу процесі өзіндік ерекшеліктерге ие. Қазіргі табиғат адамзат әрекетінен қатты өзгеріске ұшыраған, соның салдарынан қоршаған ортаның табиғи тепе-теңдік жағдайы бұзылып, табиғи процестердің сипаты өзгеріп әр түрлі өзгерістер пайда болуда [16; 16]. Адамзат қоғамы – өздігінен дамитын жүйе болып табылатындықтан [17; 238], физикалық-географиялық ортаны экономикалық-географиялық ортаға айналдыра бермей, «табиғатпен үйлесімді даму» жолына көшу қажет. Қазіргі таңда Н.Н. Моисеевтың «Адамзат қоғамы – биосфера элементі және дамыған биосферада ғана дамиды» идеясы қызығушылық тудырады [18; 416]. Сондықтан географиялық орта адамды қоршаған табиғат және оның болмысы мен қалыптасуын кешенді түрде талдау қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1 Федюнина Д.Ю. Развитие учения о географической среде // Вестник МГОУ. Серия «Естественные науки». - М.: 2012. № 2. - С.101-103.
- 2 Теория и методология географической науки: учебное пособие / М.М. Голубчик, С.П. Евдокимов, Г.Н. Максимов, А.М. Носонов. - М.: ВЛАДОС, 2005. - 463 с.
- 3 Лось М.А. Ландшафтно-экологическая среда и туристско-рекреационная деятельность // Вестник Тюменского государственного университета. 2013. № 4. - С. 50-57.
- 4 Мильков Ф.Н. Общее землеведение. М., 1990. -334 с.
- 5 Григорьев А.А. Закономерности строения и развития географической среды. - М.: Мысль, 1966. - 382 с.

- 6 Калесник С.В. Проблема географической среды // Проблемы физической географии. Избранные труды. Л.: Наука, 1984. - С. 197-203.
- 7 Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J. and Behrens III William W. The Limits to Growth. New York: Universe Books, 1972. - 129 p.
- 8 Шальнев В.А. Проблемы взаимодействия общества и природы: взгляд географа. - Ставрополь: Изд-во СГУ, 2006. - 110 с.
- 9 Смирнов М.А. Информационная среда как объект географического исследования // Известия РАН, сер. географ. - 2002. - №1. - С.15-19.
- 10 Реймерс Н.Ф. Социальная экология – место в системе науки, объект и предмет 18. исследований: многоликий человек в многогранной среде жизни // Вопросы социэкологии. Материалы 1-й Всесоюз. конф. «Проблемы социальной экологии». Львов, 1987. - С.193-205.
- 11 Розанов Б. Г. Основы учения об окружающей среде. -М.: Наука, 1984. -372 с.
- 12 Анучин В. А. Географический фактор в развитии общества. -М.: Мысль, 1982. 334 с.
- 13 Федюнина Д.Ю. Географическая среда и развитие общества // Наука о Земле. -2013. № 2. - С.63-74.
- 14 Тарасов А.Г. Система управления экологическим риском в географической среде. Автореферат дисс. ... канд. геогр. н. Москва. 1997. -21 с.
- 15 Федорко В.Н. Категория «среда» в географической науке: понятийно-терминологический анализ Вестник АРГО, 2016. № 5. - С. 233-247.
- 16 Боранкулова Д.М. Оңтүстік Маңғыстаудың экологиялық-геоморфологиялық жағдайын бағалау. География ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясының авторефераты. Алматы. 2006. -16 б.
- 17 Арманд Д.Л. Географическая среда и рациональное использование природных ресурсов. - М.: Наука, 1983. - 238 с.
- 18 Савцова Т.М. Общее землеведение. - М.: Академия, 2003. - 416 с.

СТРУКТУРА, ФУНКЦИИ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ СРЕДЫ

Д.М. Боранкулова¹, А.С. Мурзинова²

¹к.г.н., старший преподаватель,

²магистр естественных наук, преподаватель

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

²Казахский государственный женский педагогический университет,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: dinaborankulova@mail.ru

Географическая среда является одним из главнейших понятий современной географии, и трактовка этого понятия весьма сложна. Географическая среда - открытая динамическая система, развивающаяся в пространстве и времени. Она возникла в результате эволюции географической оболочки и его составляющие географические компоненты состоят не только из пространства, но и из взаимосвязанных комплексов или элементов. Развитие каждого элемента определяется закономерностями.

Географическая среда – это материальная база развития общества. Она влияет на развитие общества и его хозяйства, и функциональной разновидностью географической среды являются специальные объекты сферы жизни человека и общества.

Ключевые слова: среда, географическая среда, географические закономерности, динамическая система, географическая оболочка, пространственная система

STRUCTURE, FUNCTIONS AND PATTERNS OF THE GEOGRAPHICAL ENVIRONMENT

D.M. Borankulova¹, A.S. Murzinova²

¹Cand. Sci. (Geography), Senior Lecturer,

²Master of natural sciences, teacher,

Kazakh National Pedagogical University named after Abay,

Kazakh State Women's Pedagogical University,

Kazakhstan, Almaty e-mail: dinaborankulova@mail.ru

The geographical environment is one of the most important concepts of modern geography , and the interpretation of this concept is very complicated. Geographic environment - an open dynamic system that evolves in space and time. It arose as a result of the evolution geographical envelope and its constituent geographic components consist not only of space, but also of interconnected complexes or elements. The development of each element is determined by regularities.

The geographical environment is the material basis for the development of society, and functional varieties of the geographical environment are objects of special applied evaluation from the point of view the relevant sphere of human life and society.

Keywords: *environment, geographical environment, geographical patterns, dynamical system, geographic shell, spatial system*